

ПІДГОТОВКА МОЛОДШИХ СПЕЦІАЛІСТІВ ДЛЯ БРОНЕТАНКОВИХ І МЕХАНІЗОВАНИХ ВІЙСЬК СРСР У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД І ПІД ЧАС ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Стаття присвячена дослідженню одного з найважливіших питань розгортання і розвитку бронетанкових і механізованих військ СРСР – підготовці танкістів (членів екіпажів танків) у міжвоєнний період і під час Другої світової війни.

Ключові слова: екіпаж, танкіст, запасний, навчальний, полк, бригада.

Постановка проблеми та її актуальність. З моменту створення перших броньованих машин і їх появи на полях битв Першої світової війни минуло століття. Танки змінили хід війни. Вона прийняла затяжний, позиційний характер. Вдале поєднання високої вогневої потужності, захищеності і рухомості привело до значних змін у військовій справі. По суті танк перетворився з броньованої машини на складний високозахищений комплекс озброєння. Як свідчать факти застосування танків і танкових військ, вирішальну роль відіграє екіпаж. Від його вишколу залежить успіх у бою.

Російська агресія проти України, що розпочалася у лютому 2014 року, підтверджує значення вишколу і бойової підготовки танкістів. Попередній режим ігнорував проблеми розвитку власних Збройних Сил, підняття престижності ратної праці, що призвело до окупації Криму та війни на Сході України.

Кривизюк Леонід Петрович, кандидат історичних наук, доцент, провідний науковий співробітник науково-дослідного відділу (механізованих і танкових військ) Наукового центру Сухопутних військ, Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів.

Мокоївець Валерій Ілліч, старший науковий співробітник науково-дослідного відділу (механізованих і танкових військ) Наукового центру Сухопутних військ, Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів.

© Кривизюк Л.П., Мокоївець В.І., 2016

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Питання кадрового забезпечення частин і з'єднань бронетанкових і механізованих військ розглядав Кириленко І.М. [8], автори даної статті у попередній публікації [16]. У радянській історіографії спеціальних праць, присвячених підготовці кадрів, не існує, хоча окремі питання висвітлювалися [7, 9]. Сучасна російська історіографія вивчала проблеми офіцерських кадрів для танкових військ, однак уникала питань підготовки молодших фахівців-танкістів [1, 3, 6, 10–15, 17].

Мета та завдання дослідження. У статті проводиться аналіз історичних досліджень військових теоретиків і відслідковуються процеси створення бази з підготовки фахівців для танкових військ, вивчається специфіка підготовки молодших кадрів.

Виклад основного матеріалу. Військово-політичне керівництво СРСР значну увагу приділяло зміцненню обороноздатності країни. На державному рівні була прийнята низка законодавчих рішень, проведена значна робота з будівництва бронесил.

В умовах обмеженого часу і низької загально-технічної освіченості населення підготовка кадрів для бронесил представляла серйозну проблему і вирішувалася наступними шляхами. Під час добровольчого етапу будівництва Червоної Армії команди бронесил комплектувалися революційними матросами і робітниками-червоногвардійцями із заводів та залізничних майстерень Брянська, Мелітополя, Синельникова та інших міст прифронтової зони. Підготовка команд для автобронезагонів, до складу яких входили солдати-добровольці, що раніше проходили службу в інших військах, з лютого 1918 р. здійснювалася безпосередньо на матеріальній частині, що вводилася до строю.

З травня 1918 р. Червона Армія (ЧА) перейшла на примусовий набір комплектування, були створені більш сприятливі умови для формування бронечастин [1, 25].

2 червня 1926 р. у Радянському Союзі була прийнята трирічна програма танкобудівництва, яка передбачала протягом трьох років озброїти збройні сили Радянського Союзу всіма видами сучасної бронетанкової техніки [2, 33–46].

Робітничо-Селянська Червона Армія (РСЧА) послідовно займалася формуванням танкових частин. Вже у 1929 р. сформовано перший дослідний механізований полк у складі танкового батальйону з двох рот, а у 1930 р. утворена перша танкова бригада [3, 9]. Комісія Оборони при Раді Народних комісарів (РНК) СРСР у квітні 1932 року прийняла постанову з формування механізованих корпусів. Перші два корпуси почали формуватися уже в березні 1932 р. на базі стрілецьких дивізій, а в 1934 р. формується ще два нових механізованих корпуси, які в 1935 р. були реорганізовані і перейменовані в танкові [4, 117].

У останні передвоєнні роки в основу будівництва Збройних Сил СРСР був покладений п'ятирічний план розвитку і реорганізації РСЧА, розрахований на період 1938–1942 рр. До січня 1939 р. Червона Армія мала 1943 тис. чол., на 1 червня 1940 р. їх склад був доведений до 3602,3 тис. чол., а на 1 червня 1941 р. – понад 5 млн чол. [5]. Таким чином, чисельність Збройних Сил збільшилася в 2,5 раза. Нарощування потужностей оборонної промисловості дозволило збільшити випуск військової техніки, боеприпасів. Налагоджувалося серійне виробництво танків. В 1938 р. до збройних сил поставлено 2271 танк, в 1939 – 2986, 1940 – 2790, до червня 1941 р. – 1672 що дозволяло приступити до переозброєння Сухопутних військ [6, 23–25].

У зв'язку зі швидким розгортанням танкових і механізованих частин і з'єднань своєчасна підготовка командних і технічних кадрів стала найважливішою проблемою. Цю підготовку вимагалось організувати в широких масштабах і одночасно для всіх категорій – від молодшого до вищого командного складу. Підготовку кадрів необхідно було здійснювати в короткі терміни, щоб не відставати від темпів технічного оснащення армії і росту автобронетанкових військ та не допустити розриву між підготовкою кадрів і розвитком бойової техніки [7, 146].

У міжвоєнний період створюється мережа радянських військових навчальних закладів, до якої входили курси й полкові школи для підготовки молодшого командного складу [8, 7].

До німецько-радянської війни підготовка молодших танкових фахівців для танкових військ Червоної Армії проводилася в системі навчальних підрозділів лінійних частин і з'єднань [9, 90].

Підготовка молодших командирів була одним з найбільш складних завдань, оскільки ця категорія складала велику частину особового складу танкових і механізованих частин і з'єднань.

Підготовка командирів танків, механіків-водіїв, баштових стрільців була організована безпосередньо у військах, які готувалися в навчальних підрозділах. У першій половині 30-х років підготовка молодших командирів здійснювалася в корпусних школах і навчальних батальйонах окремих бригад. Корпусна школа для підготовки молодших командирів складалася з чотирьох батальйонів. Два перших батальйони готували танкових фахівців для танків БТ і Т-26 з терміном навчання 6–8 місяців. На початку 1935 р. корпусні школи були ліквідовані. Підготовка здійснювалася в штатних навчальних батальйонах механізованих бригад і полкових школах механізованих полків. Але така система підготовки молодших командирів-танкістів не могла вирішити завдання підготовки в період бурхливого розгортання нових танкових формувань [7, 147].

Особливо складно здійснювалася підготовка з забезпеченням молодших командирів для механізованих і танкових формувань, які створювалися на базі стрілецьких і кавалерійських частин і з'єднань. Тому перенавчання рядового і молодшого складу було організовано безпосередньо в цих з'єднаннях. Для швидкого задоволення нових формувань у танкових фахівцях створювалася мережа тимчасових додаткових курсів і шкіл при військових округах [10, 48].

Підготовка екіпажів для важкого п'ятибаштового танка Т-35 в 1930-ті роки здійснювалася за спеціально розробленою програмою автобронетанкового управління (АБТУ) навчання танкістів. Підготовка екіпажів відбувалася на спеціальних курсах, якими керували інженери з Харківського паровозобудівного заводу (ХПЗ), а також з 1936 р. – у навчальному батальйоні 3-ї важкої танкової бригади [11, 56].

Для підготовки молодших командирів й інших фахівців танкістів було залучено і громадську організацію Автодор. Згідно з замовленням Народного Комісаріата з військових і морських справ Автодор підготував 5 тис. механіків-водіїв. Отже, для підготовки молодших фахівців були використані різні форми і способи їх підготовки, що дозволило достатньо успішно вирішити завдання з забезпечення нових формувань молодшими фахівцями-танкістами [7, 148].

З початком війни, з переходом танкових військ на штати воєнного часу навчальні підрозділи були розформовані, а особовий склад їх скерований на укомплектування лінійних підрозділів. Згідно з рішенням уряду (постанова № 1749–756 від 25 червня 1941 р.) відправка танків і бронемашин із заводів промисловості на фронт здійснювалася виключно у складі сформованих, укомплектованих особовим складом і матчастиною злагоджених маршових рот. Налагоджувалася система підготовки танкових екіпажів [9, 90].

Для підготовки танкістів у військових округах були розгорнуті запасні полки (зп), у яких здійснювалася підготовка сержантського складу і всіх спеціальностей танкового екіпажу для всіх типів танків. Зп отримували поповнення з військкоматів, спочатку навчений склад танкістів запасу, а пізніше і ненавчений склад. Готували з цього поповнення окремих фахівців екіпажу: командирів танків, механіків-водіїв, командирів гармат і радистів-кулеметників. Підготовка екіпажів для легких танків Т-40, Т-30 і Т-60 здійснювалася в 2-му, 15-му, 16-му, 23-му, 26-му і 34-му окремих запасних танкових полках (озтп) (штат № 010/60) чисельністю 936 чол. постійного складу і 3400 чол. змінного складу. Для виконання постанови уряду при заводах створювалися навчальні батальйони і роти, кожен з яких повинен був готувати екіпажі для певного підприємства. До осені 1941 р. для Т-30 і Т-60 готували 15-й, 26-й (при заводі № 37), 16-й, 34-й (при заводі ГАЗ), 2-й і 23-й (Харківський тракторний завод (ХТЗ) запасні танкові полки (зтп). Передбачалося, що з вересня 1941 по січень 1942 рр. ці частини підготують 10 тис. танкістів (по 3,5 тис. в Москві і Харкові, 3 тис. в Горькому) [12, 103].

Коли майже повністю був витрачений запас підготовлених раніше танкістів, на укомплектування зтп почав поступати виключно ненавчений склад. Коли зтп, призначені для перепідготовки танкістів запасу, перестали відповідати своєму призначенню, вони були реорганізовані в окремі навчальні танкові полки (онтп). Одночасно були створені окремі навчальні танкові батальйони і окремі навчальні танкові роти. У 1942 р. додатково було сформовано декілька окремих навчальних танкових батальйонів [9, 90].

Підготовку екіпажів для танків Т-34 здійснювали 10-й, 19-й, 29-й і 31-й озтп середніх танків (штат № 010/58) чисельністю 1009 чол. постійного і 3400 чол. змінного складу. Полк складався з чотирьох батальйонів (по 800 курсантів) і двох рот – видужуючих (200 курсантів) і приймально-розподільної. Кожен батальйон готував усі спеціальності екіпажу, включаючи командирів танкових взводів і мав свою навчальну матчастину.

Виконуючи постанову уряду, підготовлені екіпажі скеровували до навчальних батальйонів при заводах промисловості, що випускали Т-34, на формування маршових рот: у 20-й окремий навчальний танковий батальйон (онтб) при заводі № 183 у Харкові, 21-й при Сталінградському тракторному заводі (СТЗ). За штатом № 010/36 кожен батальйон включав 94 чол. постійного і 588 змінного складу та складався з командування, трьох навчальних і танкової (16 Т-34) рот. А кожен зтп повинен був готувати екіпажі для певного підприємства. А саме: 31-й і 19-й – для заводу № 183, 29-й – для СТЗ і 10-й для заводу «Червоне Сормово», тільки розпочинаючий випуск Т-34. Згідно з первинним планом з 1 серпня по 31 грудня 1941 р. кожен полк повинен був підготувати 1000 екіпажів для Т-34 [14].

До 1 березня 1942 р. зп були переформовані в нтп. У кожному нтп готувалися механіки-водії, командири гармат, заряджаючі і радисти-кулеметники. У основу навчання танкістів була висунута вимога – учити тільки тому, що необхідно на війні. Тому навчання курсантів у нтп було організовано суворо за фахом [12, 103–104].

Спеціальна підготовка командирів гармат і заряджаючих включала вогневу підготовку, підготовку зі зв'язку і технічну підготовку. На вогневу підготовку як основний предмет відводилося до 50 % часу навчальної програми, і всі заняття були виключно практичними. Після проходження курсу навчання в нтп командир гармати і заряджаючий повинні були твердо знати озброєння танка і боеприпасів, уміти швидко вести влучний вогонь з гармати і кулемета різними способами, отримати практичні навички з догляду за озброєнням і боеприпасами, знати пристрій радіостанції, уміти обслуговувати і усувати її прості несправності.

Для підготовки механіків-водіїв було максимально збільшено час на технічну підготовку і на практичне навчання. У встановлений термін вимагалось підготувати механіка-водія, здатного упевнено водити бойову машину на полі бою, що твердо знає танк, уміє самостійно обслуговувати його і усувати несправності, що виникають при експлуатації. З метою вироблення необхідних практичних навичок водіння танків в умовах, наближених до бойових, найбільша кількість мотогодин відводилася на виконання вправ з техніки водіння танка з подоланням природних і штучних протитанкових перешкод, дорогами і колонними шляхами, в нічних умовах, у заданому напрямку, на сильно пересіченій місцевості.

Вивчення матчастини танків, основ експлуатації і обслуговування проводилося на навчальних агрегатах у класах і на навчально-бойових машинах у парках шляхом розказу і показу на матеріальній частині. Практична підготовка механіків-водіїв з водіння бойових машин у роки війни увесь час удосконалювалася, чому сприяло збільшення норм витрати моторесурсів на їх підготовку [9, 91–92].

Нтп легких танків знаходилися в Горькому (ГАЗ, 15 і 16 нтп), Кірові (завод № 38, 34 нтп, 25 нтб), Свердловську (завод № 37, 21 нтп, 1-а навчальна танкова рота (нтр) і Сталінграді (завод № 264, 2 нтп, 5 нтр). Чисельність кожного полку згідно зі штатом № 010/338 складала 733 чол. постійного складу і 2663 курсанти [12, 103].

До серпня 1942 р. підготовку фахівців для екіпажів важких танків КВ здійснювали 13 і 30 нтп по чотири навчальних батальйони в кожному. При цьому кожен батальйон готував курсантів тільки за однією спеціальністю: механіків-водіїв, командирів башт, кулеметників і радистів. Уся навчальна матчастина була зосереджена в танковому батальйоні забезпечення. Це дало можливість ефективніше використовувати і зберігати матеріальну частину, а також зосередити увагу на навчальному процесі.

Підготовлені в полках екіпажі спрямовувалися в 22 і 24 онтб, що знаходилися при Челябінському Кіровському заводі. У цих батальйонах відбувалося формування маршових рот, їх комплектування технікою і людьми, злагодження і відправка на фронт. При такій схемі полки і батальйони були самостійними і відповідальності за повну і завершальну підготовку екіпажів не несли [13].

У зв'язку з тим, що з 18 листопада 1941 р. танкові екіпажі Т-34 комплектувалися виключно офіцерським і сержантським складом, зп середніх танків (9-й, 10-й, 19-й, 26-й і 29-й), що здійснювали підготовку сержантського складу, перейменовувалися в навчальні і переводилися з 10 березня 1942 р. на нові штати (№ 010/336), з чисельністю постійного складу 848 і змінного – 3465 чол. Як і раніше, полк складався з чотирьох навчальних батальйонів, але тепер кожен з них готував курсантів тільки за однією спеціальністю: механіків-водіїв, командирів башт, кулеметників і радистів. При цьому вся навчальна матчастина з батальйонів вилучалася і зосереджувалася в танковому батальйоні забезпечення (всього 52 Т-34). Це дало можливість ефективніше використовувати і зберігати матеріальну частину, а також зосередити більшу увагу на навчальному процесі. Згідно зі штатом № 010/336 полки утримувалися до січня 1943 р. [14].

Для підвищення якості і відповідальності за підготовлені екіпажі та скорочення кількості частин, підлеглих безпосередньо командувачу бронетанковими і механізованими військами ЧА, наказом НКО № 003 від 3 січня 1943 р. на базі існуючих навчальних і запасних частин створюються вісім навчальних танкових бригад (нтбр).

Кожна з них складалася з управління, двох навчальних і запасного тп. Як і раніше, навчальні полки навчали курсантів, після чого їх переводили в запасний, де проводилося злагодження екіпажів, взводів і маршових рот, отримання із заводу матчастини, повне укомплектування рот і їх відправка на фронт. Але на відміну від попередньої організації, тепер увесь процес підготовки танкістів йшов під єдиним керівництвом. Для легких танків була сформована 1 нтбр в Горькому у складі 15, 34 нтп і 1 зтп із загальною чисельністю постійного складу 1 420 чоловік і 6786 курсантів [12, 103–104]. При Челябінському Кіровському заводі була сформована 7 нтбр важких і середніх танків, до складу якої входили 13 і 30 нтп, 7 зтп, 30 нтп готував фахівців для KB-1С, а 13-й – для Т-34, тому, що ЧКЗ випускав обидва типи бойових машин. Комплектування і злагодження маршових рот середніх і важких танків здійснювалося в 7 зтп. Чисельність 30 нтп складала 630 військовослужбовців постійного і 3349 змінного (курсанти) складу, а також 68 вільнонайманих [13, 270-293]. Для Т-34 кадри готували 2 нтбр (при заводі № 183: 19 і 25 нтп, 1 зтп), 3 нтбр (при заводі № 112: 9 і 10 нтп, 3 зтп) і 8 нтбр (при Уралмашзаводі: 11 і 29 нтп, 8 зтп) середніх танків. Чисельність нтбр середніх танків складала 1847 чол. постійного складу і 9468 курсантів. Крім того, наказом НКО № 002 від 3 січня 1943 р. на штат навчальних полків середніх танків переводяться 4, 26 і 31 окремі нтп, навчені екіпажі з яких поступали в 2 і 7 нтбр [14].

У зв'язку зі скрутним становищем на фронті, освоєння зарубіжної бронетанкової техніки почалося відразу після її прибуття в СРСР. Спочатку підготовка екіпажів для іноземних танків проходила в Казанській танко-технічній школі. Вже 15 жовтня 1941 р. в Казанську школу було відправлено з нтп 420 екіпажів для перепідготовки на британські машини МК II, МК III впродовж 15-денного терміну. У березні 1942 р. на підготовку танкістів для експлуатації іноземної техніки були переведені 23 і 38 нтп.

У травні 1942 р. зі збільшенням зарубіжних поставок наказом наркома оборони № 510 від 23 червня 1942 р. з лінійних тбр були сформовані: 190 нтбр американських

танків, 194 нтбр англійських танків, два нтп Т-60 переформовані в 16 нтп і 21 нтп для англійських і американських танків відповідно. Штатна чисельність бригад і полків дозволяла готувати щомісячно 1560 екіпажів. А з жовтня 1943 р. поставка танків по ленд-лізу неухильно скорочувалася, 6 нтбр 18 червня 1943 р. була переформована в нбр офіцерського складу, а 5 нтбр 24 жовтня 1943 р. розформовується. До закінчення II світової війни в Червоній Армії було два онтп «іномарок»: 16 онтп (м. Горький), 27 онтп (м. Баку) для підготовки екіпажів танків М4А2 [15, 13–14].

Підготовка екіпажів для важких танків ІС розпочалася в 1943 р. з початком їх випуску. Підготовка кадрів для окремих гвардійських танкових полків (огвтп) і бригад (огтбр) здійснювалася комплексно. Командирів танків і механіків-водіїв, що мали згідно зі штатом офіцерські звання, підготовку здійснювали чотири військових училища (1-е Гвардійське танкове, Челябінське танко-технічне, Київське Червонопрапорне самохідної артилерії, Соликамське танко-технічне) і три вищі офіцерські школи (ленінградська, казанська і харківська).

Командирів гармат (навідників) і заряджаючих (за штатом старшина і ст. сержант відповідно) здійснювали підготовку 30 і 33 нтп (м. Челябінськ). Вивчення матеріальної частини проходило спочатку в спеціалізованих класах і на навчально-бойових машинах, а потім безпосередньо в складальних цехах ЧКЗ. Закріплювалися отримані знання і навички безпосередньо в лінійних частинах – при обслуговуванні бойових машин і на обов'язкових заняттях з технічної підготовки. Стаж практичного водіння випускників училищ складав – від 16 до 32 год. Після підготовки танкісти прибували в 7 нтбр, де відбувалося формування маршової роти і первинне злагодження екіпажів і підрозділів. Тут під час формування маршових рот екіпажі танків активно брали участь у зборці машин. Формування рот завершувалося отриманням екіпажами на приймальному майданчику своїх свіжо-пофарбованих танків. Бойове злагодження сформованих підрозділів проходило на заводському полігоні в Копейську, куди вони прибували своїм ходом, зробивши марш на

нових танках, а на бойову підготовку припадала мінімально можлива кількість мотогодин і обмежена кількість боеприпасів. Навчання у складі роти проводилися на бойових машинах у полі впродовж 1–1,5 доби.

Після завершення бойового злагодження маршеві роти, як правило, вирушали залізницею в танкові військові табори (ТВТ), рідше – відразу на фронт для поповнення полків і бригад, що формувалися або відновлювалися. В основному це відбувалося на базі Тульського, Білоруського і Українського ТВТ. Виключення – 58 огв.тпп, який був сформований у Московському навчально-бронетанковому центрі (м. Наро-Фомінск) Московської області [13].

У 1943 р. у зв'язку з переходом заводів на випуск танків Т-34-85, що мали більший екіпаж, директивою Генерального Штабу ЧА № орг/3/311837 від 14 серпня 1944 р. була проведена реорганізація навчальних частин. Нині загальна кількість курсантів, передбачена штатами нп, розраховувалася, виходячи з виробничих можливостей заводів плюс 15 % резерву.

Підготовка екіпажів середніх танків проводилася в одинадцятьох нп, кожен з яких готував 143 екіпажі в місяць (термін навчання – 6 місяців). Таким чином, 11 полків впродовж місяця готували 1573 екіпажі, що повністю забезпечували комплектування танків, що випускалися заводами.

Злагодження і підготовка маршових рот велися в трьох зп. Штатами передбачалася підготовка ними 1240 екіпажів при терміні навчання 20 днів. Отже, впродовж місяця усі три полки готували 1860 екіпажів, які забезпечували комплектування кількості танків, що відправлялися на фронт [14, 297–312].

Висновки. Таким чином, підготовка танкових екіпажів була докорінно перебудована порівняно з мирним часом і максимально наближена до потреб бойової готовності. А система підготовки танкістів у роки II світової війни забезпечувала потреби фронту для комплектування частин і з'єднань танкових військ Червоної Армії кваліфікованими фахівцями.

За час війни в РСЧА була досить швидко і оперативно розгорнута система підготовки екіпажів для бронетанкової техніки іноземного виробництва, що дозволило в короткий час освоїти, експлуатувати і ефективно застосовувати у боях з'єднання і частини, оснащені іноземними танками.

За роки війни навчальними частинами було підготовлено 14991 екіпаж легких танків, 65177 – середніх танків, 10060 – важких танків і 16322 екіпажі для танків іноземного виробництва. Всього – 107149 екіпажів.

1. *Дайнес В.* Бронетанковые войска Красной Армии / Владимир Дайнес – М.: Яуза: Эксмо, 2009. – 640 с.
2. *Кривизюк Л.П., Бабірад І.В.* Створення та розвиток танкових військ між світовими війнами і під час Великої Вітчизняної війни. / Л.П. Кривизюк, В.І. Бабірад // Військово-науковий вісник. – Випуск 16. – Львів: АСВ, 2011. – С. 33–46.
3. *Дриг Е.* Механизированные корпуса РККА в бою. История автобронетанковых войск Красной Армии в 1940–1941 гг. / Е. Дриг. – Москва, 2005. – 830 с.
4. *Кривизюк Л.П., Юрчук О.О.* Танки і танкові війська: вчора, сьогодні, завтра: монографія / Л.П. Кривизюк, О.О. Юрчук. – Львів: Ліга Нова, 2014. – 362 с.
5. ЦАМО, ф. 15А, оп. 2245, д. 83, л. 1.
6. 1941 год – уроки и выводы / В.П. Неласов, А.А. Кудрявцев, А.С. Якушевский и др. – М.: Воениздат, 1992.
7. История танковых войск Советской Армии: В 3 т. / – Т. 1. Зарождение и развитие танковых войск Советской Армии до Великой Отечественной войны (1917–1941 гг.). // под общей редакцией профессора маршала бронетанковых войск О.А. Лосика. – М., 1962. – 273 с.
8. *Криленко І.М.* Підготовка офіцерських кадрів для танкових військ під впливом динаміки розвитку танкобудування (20–80-ті рр. ХХ ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. військ. наук: спец. 20.02.22 «Військова історія» / І.М. Криленко. – Львів, 2011. – 17 с.
9. Строительство и боевое применение советских войск в годы Великой Отечественной войны. – М.: Воениздат, 1979. – 414 с.
10. *Барятинский Михаил.* Великая танковая война 1939–1945. – М.: Яуза: Эксмо, 2013. – 416 с.
11. *Коломиец М., Свирич М.* Тяжелый танк Т-35. Сухопутный дредноут Красной Армии / М. Коломиец, М. Свирич. – М.: Яуза, Стратегия КМ, ЭКСМО, 2007. – 112 с.: ил.

12. *Коломиец М.В.* «Танки-смертники» Великой Отечественной / Максим Коломиец. – М.: Яуза: Стратегия-КМ: Эксмо, 2010. – 160 с: ил. (Война и мы. Танковая коллекция).
13. *Коломиец М.* Модернизированные танки «Клим Ворошилов» КВ-1С и КВ-85 / Максим Коломиец. – М.: Стратегия КМ: Яуза: Эксмо, 2014. – 144 с.
14. *Максим Коломиец.* Т-34. Первая полная энциклопедия – М.: Яуза: Стратегия-КМ: Эксмо, 2009. – 496 с.
15. *Коломиец М., Моцанский И.* Танки ленд-лиза. / М. Коломиец, И. Моцанский. – Экспринт 2000. – 74 с.
16. *Кривизюк Л.П., Мокоївець В.І.* Підготовка офіцерів для танкових військ СРСР перед і під час Другої світової війни. / Л.П. Кривизюк, В.І. Мокоївець // Збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції 29 вітня 2015 р.: Травень 1945 року у науковому дискурсі, національній свідомості та історичній пам'яті: – К.: НУОУ, 2015. – С. 93–97.
17. *Ковшов И.В.* Система подготовки танковых специалистов на Урале в годы Великой Отечественной войны: автореф. дис. на соискание научн. степени канд. ист. наук: спец. 07.00.02 «Отечественная история» / И. Ковшов. – Челябинск, 2007. – 23 с.

Надійшла до редакції 12.02.2016 р.

Рецензент: *І.М. Томюк*, кандидат історичних наук, доцент, заступник декана юридичного факультету, Львівський університет бізнесу та права, м. Львів.

**Кривизюк Л.П., Мокоївець В.І.
ПОДГОТОВКА МЛАДШИХ СПЕЦИАЛИСТОВ ДЛЯ
БРОНЕТАНКОВЫХ И МЕХАНИЗИРОВАННЫХ ВОЙСК СССР В
МЕЖВОЕННЫЙ ПЕРИОД И ВО ВРЕМЯ ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ**

Статья посвящена исследованию одного из важнейших вопросов развертыванию и развитию бронетанковых и механизированных войск СССР – подготовке танкистов (членов экипажей танков) в межвоенный период и во время Второй мировой войны.

Ключевые слова: экипаж, танкист, запасной, учебный, полк, бригада.

**Kryvyzyuk L., Mokoivets V.
PREPARATION OF JUNIOR SPECIALISTS FOR PANZER AND
MECHANIZED TROOPS OF THE USSR IN An INTERMILITARY
PERIOD AND IN THE SECOND WORLD WAR-TIME**

The article is sanctified to one research of major questions from development and development of panzer and mechanized troops of the USSR - to preparation of tank crew members (members of crews of tanks) in an intermilitary period and in the Second world war-time.

Key words: crew, tank crew member, spare, educational, regiment, brigade.